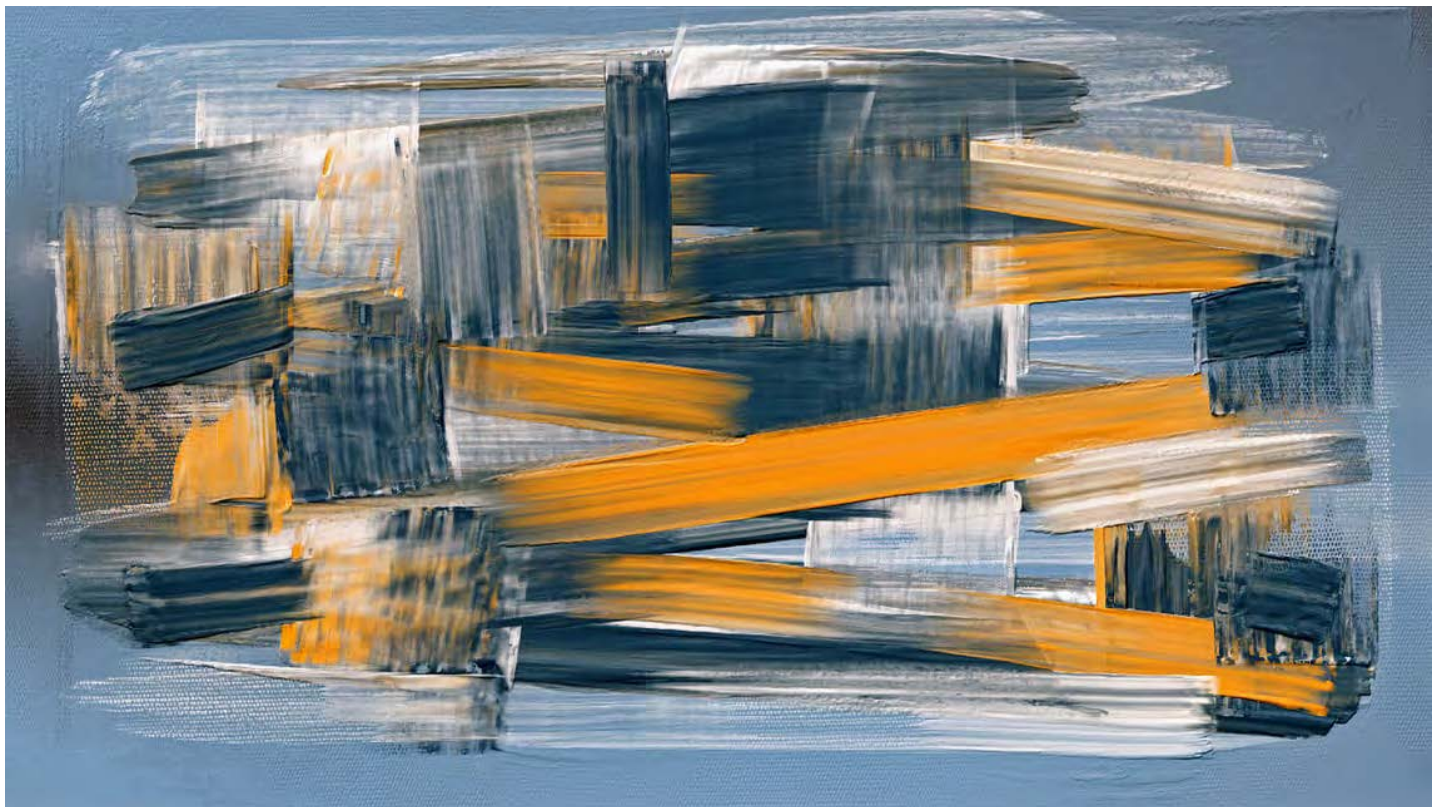

Bacsák Dániel

A LÁTHATATLANOK 12.

2022-10-30 | ESSZÉ

Egyszer volt

2016 júliusában az intaházi pszichiátria szakmai napján vettünk részt intézményünk lakóinak vándorkiállításával és zenekarával. Ekkorra már eldőlt, hogy K. G. augusztus elsejével távozni kényszerül az igazgatói posztról, mi, a legközelebbi munkatársai pedig jól tudtuk, a váltással nemcsak egy (számomra kivételes) vezetőt veszítünk, hanem annak az esélyét is, hogy valami maradandót alkothassunk Szentgotthárdon.

pártkáderből lett főigazgató

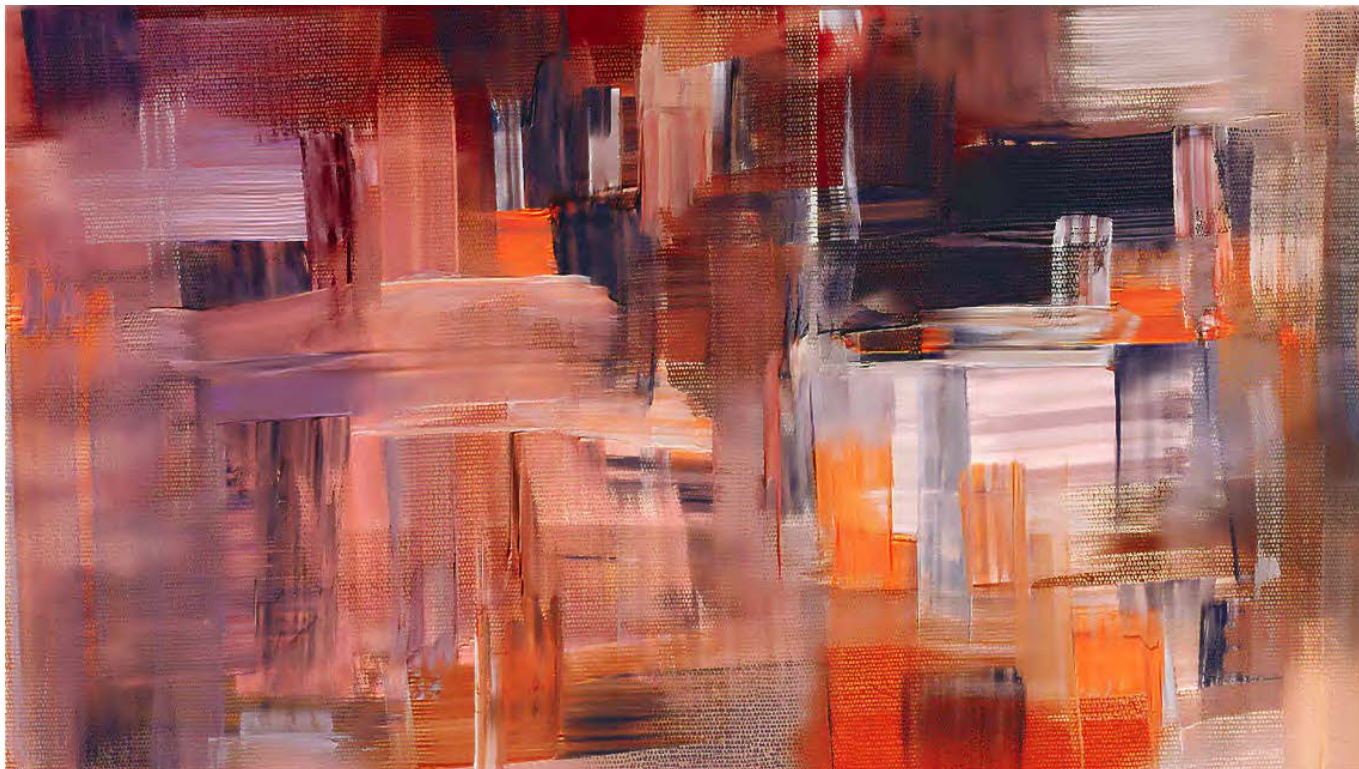
Olyan intézetben töltöttük együtt ezt a napot (K. G., a művészeti programot összeállító T. M., fellépő lakóink és én), ami az 1957-ben megjelent *Aranyketrec*

óta kultikus helynek számít, és ami rehabilitációs szemléletével, terápiás közösségével és munkaterápiás profiljával változatlanul etalon a szakmában – közben a szociban feszülten várták az állami fenntartó laikus (történész végzettségű) pártkáderből lett főigazgatóját, hogy rendhagyó módon személyesen mondjon ítéletet az intézményvezetői státuszra belülről pályázó két jelölt felett.

Szimbolikus volt: Intaházán megtapasztaltuk, még utoljára közösen, milyen célokat tűztünk ki egykor mi magunk is, ugyanezen a napon Szentgotthárdon végérvényessé vált erőfeszítéseink hiábavalósága.

*

Szentgotthárdon töltött utolsó félévem hosszan elnyúló, lassú agónia volt. Hetente tartottunk búcsúztatókat a Terápiás Csoport egyre-másra távozó tagjainak (ekkor vásároltam fel Hollós István *Búcsúm a Sárga Háztól* című remekművének szinte összes antikváriumban fellelhető példányát); csalódottan vettük tudomásul, ahogy egymás ellen fordulnak a dolgozók, ki-ki a maga módján igazodva az új rend új elvárásaihoz; tehetetlenül figyeltük, miként válnak súlytalanná egyik pillanatról a másikra az ellátás szakmai szempontjai.

K. G. egyik utolsó intézkedéseként ugyan még bővítette a Közalkalmazotti Tanács (KAT) jogköreit, hogy a dolgozók, a szervezeti struktúra és a szakmai program némi védelmet kapjon, vagy legalább időt nyerjen az új vezetés – korábbi csoportvezetőm lett az igazgató – átgondolatlan, sok esetben indulatvezérelt változtatásaival szemben, de a negatív folyamatokat ez sem tudta megállítani. Hiába készített a KAT ötoldalas, részletes indoklással ellátott panaszbeadványt, amit a fenntartónak és az ombudsmannak, valamint a szakmai kamaráknak, társaságoknak és szervezeteknek is elküldött, érdemi választ nem kapott rá, alapos vizsgálatot nem eredményezett. Különösen a szakmabeliek tétlensége volt kiábrándító: annak ellenére, hogy a szentgotthárdi intézet volt (a Lipót 2007-es bezárása óta) az ország legnagyobb létszámú pszichiátriája, valójában még őket sem érdekelte a sorsa, többségük egyáltalán nem ismerte, nem foglalkozott vele. Ezért aztán néhány hónapnyi parttalan, de annál több energiát felemésztő küzdelem után december 23-án mások mellett én is benyújtottam közalkalmazotti lemondásomat.

A segítő kapcsolatokban általában, de különösen egy bentlakásos intézményben érzelmileg mindkét fél, a segítő és a kliens számára is rendkívül nehéz folyamat a búcsú. Ahogy korábban lépésről lépésre fel kellett építenem a bizalmat, hogy a lakók

hajlandóak legyenek befogadni az életükbe, amikor kiléptem, figyelnem kellett, hogy ne újabb hirtelen, magyarázat nélkül maradt veszteségélmény érje őket, mint életükben oly sokszor – elvégre többségük éppen ezért és így került szociális otthonba.

igazán erős karakter

Ilona 40 éves nő, akit hebefréniaival ^[1] és borderline személyiségzavarral ^[2] diagnosztizáltak. Édesapja kamionsofőr volt, édesanyja 11 éves korában halt meg. Hat testvére

közül az egyik – tisztázatlan körülmények között – egyszer kilökte őt lakásuk ablakán, ezután állami gondozásba került. 17 éves korától kezelték pszichiátrián, Lipótmezőn tizenhét alkalommal vették fel osztályra. Már 18 éves kora óta a szentgotthárdi Otthon lakója, ahova a maga módján beilleszkedett. Viharos párkapcsolatban él(t) egyik lakótársával, akitől teherbe esett, de abortálták. A dolgozók többsége kedvelte szeszélyes viselkedése és indulatkitörései ellenére is, mert más pillanataiban ragaszkodó, humoros és kedves volt, a lakóközösség igazán erős karaktere.

Ilona mégis gyakorta követett el öngyilkossági kísérleteket, szinte napi rendszerességgel. Felmászott épületek tetejére, pengével vagdosta magát, mértéktelenül alkoholizált. Mikor megismertem, már egyetlen centiméternyi ép bőrfelület sem volt a testén, lábától a feje búbjáig vastag hegek borították – tulajdonképpen éppen ez akadályozta meg, hogy a falolás után elvérezhessen. Valójában nem akart meghalni, ezekkel az önsértésekkel kommunikált. Némegyszer előfordult, hogy miután megvágta magát, jókedvűen besétált az irodámba beszélgetni: egy alkalommal csak néhány perc elteltével tűnt fel, hogy a garbója lassan átázik a vértől a nyakán ejtett tízcentiméteres vágás miatt. Terápiarezisztens volt, azaz a gyógyszeres terápia nem segített neki, pszichoterápia szóba sem jöhetett, de ettől még nem voltunk teljesen eszköztelenek. Azt biztosítottuk számára (dolgozók és lakótársak), ami hiányzott az életéből: egy kvázi-családot, ami akkor sem fordul el tőle, ha bántóan viselkedik; ami századik és százegyedik alkalommal is ellátja sebeit; ami a határok hol tágabbra, hol szűkebbre engedésével, de keretet ad a mindennapjainak.

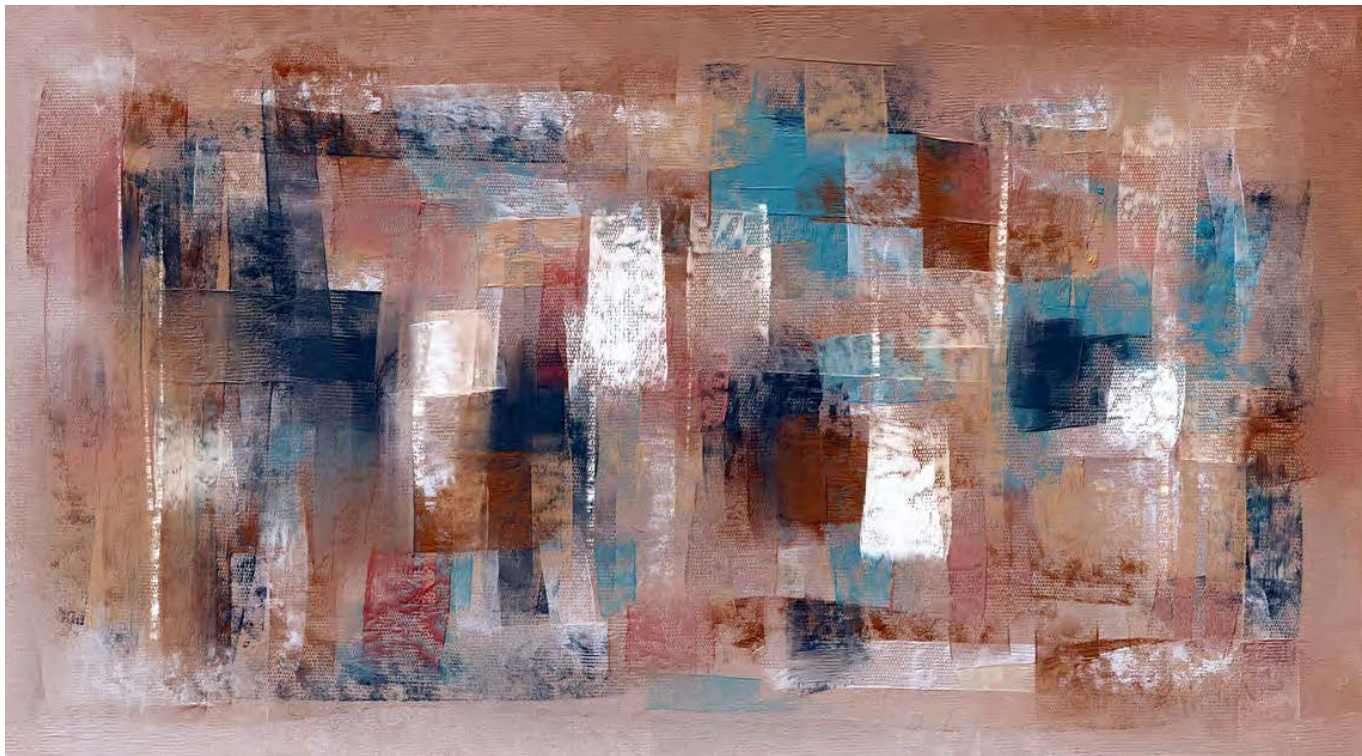
Ilonát szoros viszony fűzte T. M.-hez és hozzám, bár meg kell vallanom, kliens még nem küldött el annyiszor és olyan választékos káromkodásokkal a francba, mint ő. Miután T. M.-mel mindössze néhány nap különbséggel adtuk be lemondásunkat, világos volt, hogy távozásunk erős érzelmeket, indulatokat fog kiváltani Ilonából, amiket, ha önmaga ellen fordít, komolyabb szuicid késztetésekhez vezethetnek. Ahogy közeledett az utolsó munkanapunk, egyre többször ült vagy feküdt le az irodánk előtti folyosón, akár órákra. Távozásunk valódi okáról – mint mikor szülők válnak el – természetesen nem beszélhettünk, ez azonban elkerülhetetlenül azt a gyanút keltette benne (és általában a lakók többségében is, hiszen sorra távoztak segítők), hogy miatta, vagy legalábbis a lakók miatt megyünk el. Az érzést sok-sok beszélgetéssel igyekeztük tompítani, és arról is biztosítottuk, nem leszünk elérhetetlenek számára, T. M.-el bármikor összefuthat Szentgotthárd központjában, elvégre helyi lakos, velem pedig levelezhet, válaszolni fogok neki. Végül egy fiatal pszichológus kollégánk hathatós segítségével, aki még fél évet lehúzott az Otthonban, sikeres volt a le- és elválás – bár átmenetileg gyakoribbá váltak Ilona önsértései, befejezett öngyilkosságot nem követett el, idővel pedig, mint oly sokszor már az életében, alkalmazkodott a változásokhoz. Levelet csupán egyszer írt.

nincs hova menniük

Ilonáé egyetlen búcsútörténet a sok közül, de jól mutatja, milyen felelőtlenség ezeket a bentlakásos intézményeket egyik pillanatról a másikra alapjaiban megrendíteni, főként ha még csak nem is szakmai indokok miatt teszik. Ha minden el- és megromlik, a szakemberek ugyan tovább állhatnak, de a véglegesen elhelyezett lakóknak nincs hova menniük, ők nem kereshetnek önszántukból másik helyet, ahol talán majd jobb lesz minden. A rendszer hibás működése és az átgondolatlan döntések nagyon is kézzelfogható, húsbavágó szenvedést okoznak a végeken.

*

Az új vezetés egy éven belül bezárta a Rehabilitációra Felkészítő Osztályt, lakatot tett a külső kertészetre, felfüggesztette a Közösségi Konfliktus- és Bűnmegelőző Stratégiában foglaltak végrehajtását, felszámolta a Terápiás Részleget, leépítette az országos hírnévre szert tett művészetterápiát. Az intézmény néhány hónap leforgása alatt állt vissza az egy évtizeddel korábbi izolációs szemléletre, csakhogy lényegesen rosszabb kondíciók mentén, hiszen az állami fenntartásból fakadó költségvetési korlátozások következtében a tárgyi és a személyi körülmények (a személyzet eleve alacsony létszáma harmadával csökkent az elmúlt öt évben!) már nem voltak elégségesek az elfogadható színvonalú ápolás-gondozás biztosításához sem.

Lemondásom után nem sokkal a megyei kirendeltség vezetőjének címzett éves beszámolómban – túllépve a formai és tartalmi előírásokon – kritikusan reflektáltam a mögöttem hagyott időszak egészére, különös tekintettel a negatív változásokra, a szöveget pedig február végén, utolsó munkanapom reggelén, a napindító jelentésen megosztottam a jelenlevő kollégákkal és vezetőkkel is. Felolvasásomat néma csönd követte. Távozásom után helyemre nem kerestek és nem vettek fel senkit. Nem tartották szükségesnek, a státuszomat megszüntették.

Epilógus

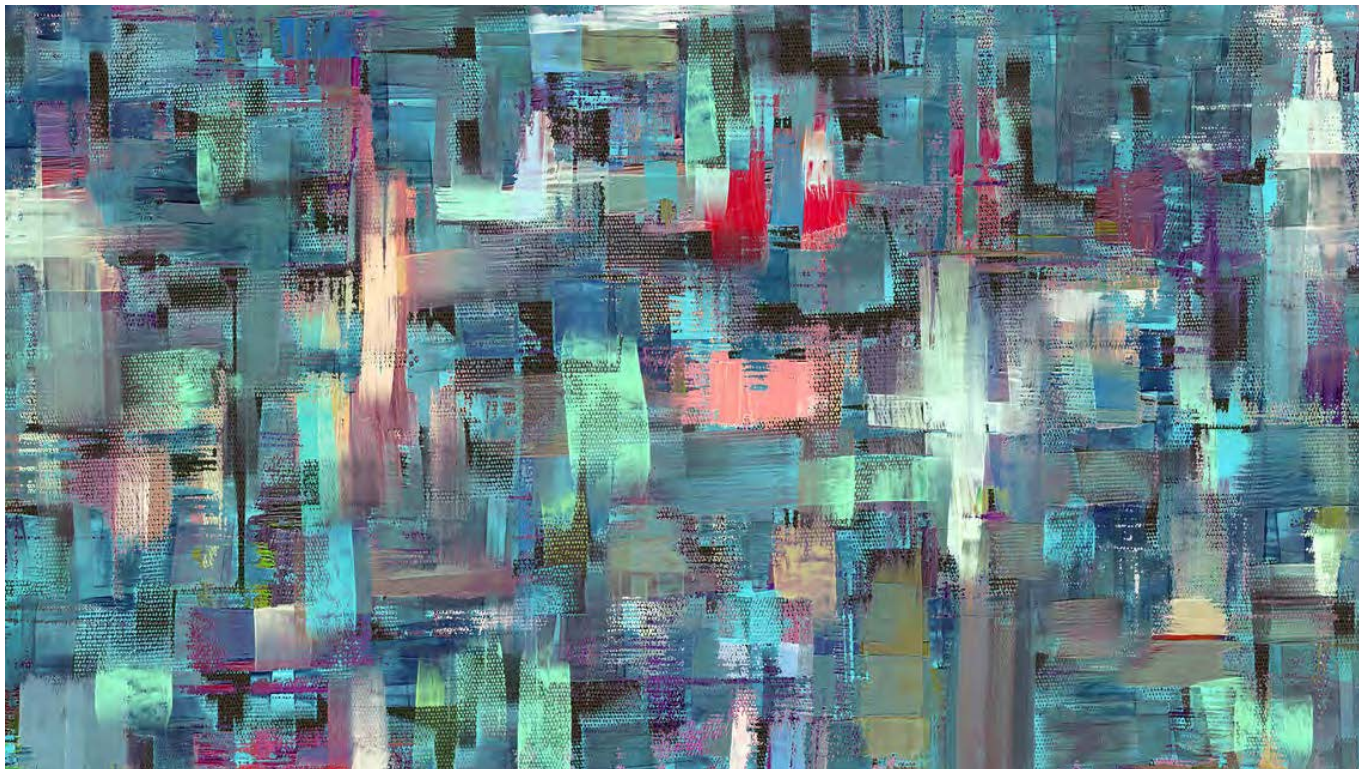
„Minden állam közmíveltségi hőmérője [...] a betegekről való általános gondoskodásban mutatkozik leginkább.” Ezt Bolyó Károly, a lipótmezei elmeógyógyintézet egyik igazgatója mondta a magyar orvosok és természetvizsgálók pozsonyi nagygyűlésén, 1865-ben. ^[3] Már százhatvan évvel ezelőtt evidencia volt, hogy egy társadalom civilizáltságának megbízható fokmérője nem a hadserege mérete, tudósainak és művészeinek számossága, nemzeti mítoszainak grandiózus reprezentációja, hanem hogy miképpen nyújt segítő kezet kiszolgáltatottá vált embertársainak, így többek között a mentális betegséggel küzdőknek.

nem kíván segíteni

Mikor ezeket a sorokat írom, a szociális ügyekért is felelős belügyminiszter éppen törvénybe foglalja: „az egyén szociális biztonságáért elsősorban önmaga felelős,” az állam pedig csupán utolsó a felelősségi sorban, akkor hajlandó közbe lépni, ha a magukra hagyott családok, az autonómiájuktól megfosztott önkormányzatok és az egyházi irányítású karitatív szervezetek is elbuktak. Ez nyílt kimondása, hogy a hatalom nem kíván segíteni a rászorulókon, úgy véli, sorsa felett mindenki maga rendelkezik. Gondolja és tesz így a koronavírus-járvány idején, egy kegyetlen háború szomszédságában, hétről hétre mélyülő megélhetési válság közepette.

Igaz, a bentlakásos pszichiátriákon élő emberek életében ez a deklaráció érdemi változást aligha okoz. Alig egy évtizede történt, hogy az állam az addig többnyire jó gazdaként működő önkormányzatoktól elvette a szociális intézmények többségét, köztük a pszichiátriai betegek otthonait, hogy aztán látványosan ne kezdjen velük semmit, majd kimazsolázza közülük az értékesebbeket az egyházak számára. (Még ezek a szerencsésebbek, mert magasabb normatívát kapnak, mint az állami kézben maradt intézetek.) Pedig ekkor a világban és itthon is régóta nem látott gazdasági konjunktúra volt, uniós források ezermilliárdjai áramlottak az országba, többek között – papíron – a szociális ellátórendszer fejlesztésére, például a nagy intézményeket kiváltani hivatott, támogatott lakhatási programokra. Ijesztő belegondolni, hol lesznek a sorban ezek az ellátottak (vagy inkább ellátatlanok), amikor a keveset kell majd szétosztani – láttunk már hasonlót a történelem folyamán.

A gondoskodásra képtelen, vagy azt szándékosan elutasító állam legfőbb szövetségese a társadalmi közöny. A részvét és a szolidaritás hiánya a tudatlanságból fakad, hogy amit nem látunk, amit nem hallunk, amit közvetlenül nem tapasztalunk meg, annak még a pusztta létezését is tagadhatjuk, vagy a valóságot úgy torzítjuk (torzítják az erre hivatottak), hogy a legkevésbé sértse önmagunk és közösségünk jószágáról, erkölcsi fölényéről alkotott képünket.

A pszichiátriai betegek otthonaiban élők ezreire a legnagyobb veszélyt ez a társadalmi közöny jelenti. Mert egy intézményt lehet jól s rosszul vezetni, de sohasem lehet függetleníteni a társadalmi és politikai közegtől, amiben létezik – előbb vagy utóbb, de a kinti valóság bekopog az ajtón, átugrik a falon, bemászik az ablakon. Hiába próbáltuk növelni a városi kimenők gyakoriságát és hosszát, amikor az önkormányzat bűnmegelőzési bizottságának – melynek állandó meghívott tagja voltam – rendszeres napirenden kívüli pontja volt a(z akkori) szélsőjobboldal lakóink elleni agitációja. Hiába kíséreltünk meg intézetén kívüli munkahelyeket szerezni munkaképes ellátottjaink számára, amikor még az ipari park nyugati tulajdonban lévő nagyvállalatait is a „szocisokkal” szembeni előítéletek vezérelték. Hiába dolgozta ki K. G. az Otthon „kitagolásának” (szakszerűen: intézménytelenítésének) szakmai és pénzügyi koncepcióját a legapróbb részletekig, amikor „más politikai érdekek” miatt még csak válaszra sem méltatták. A sort hosszan folytathatnám, de a részleteiben eltérő esetek eredője közös: a pszichiátriai betegek, kiváltképpen akik már a végállomáson vannak, nem számítanak.

*

A kollektív közöny talán egyetlen ellenszere, ha éles reflektorfényvel világítjuk meg az addig árnyékvilágban élőket – valahogy úgy, ahogyan Hajnóczy tette az 1970-es években, meglehetősen sikerrel, hiszen még az akkori autokratikus rendszerben és korlátozott nyilvánosságban is érdemi változásokat generált szociográfiájával.

kategorikus imperatívusz

Sziszifuszi küzdelem ez, a változás esélye pedig – ebben az egyre csak erősödő ellenszélben – csekély. Segítő szakemberként mégis morális kötelesség, kategorikus

imperatívusz megcselekedni mindent, ami módunkban áll. Ezzel a tizenkét fejezettel az volt a célom, hogy láthatóvá tegyem az eddig láthatatlant, „ősregi előítéletek sűrűjébe akartam világítani és egy új földnek sejtését támasztani.” [4]

De ezzel még korántsem fejeztem be. Mesélnem kell, újra és újra, egyetemi katedrákon, újságok hasábjain, baráti asztaltársaságok körében, mert csakis így lehet szembeszállni a bentlakásos pszichiátriai intézetekben élő kilencezer ember elfeledésével, mindaddig, amíg ezek a helyek léteznek. Hogy ne maradjanak egyedül.

És azt hiszem, még nem is mondtam el minden elmondhatót. Ahogy Hollós írta egykor, úgy érzem én is: „Munkám végére értem. Munkám elején állok.” [5]

Az Otthon lakóinak nevét a szerző megváltoztatta.

1. A skizofrénia egyik alcsoportja, ami jellemzően fiatal korban alakul ki. Gondolkodási zavar, erős érzelmi hullámok és sok esetben súlyos inkoherencia jellemzi. A viselkedés bizarr, autisztikus, gyakran infantilis, a téveszmék és a hallucinációk átmenetiek. ↑
2. Jellemző a szeszélyes hangulatingadozás és az érzelmek korlátlan kirobbanása. Dühkitörések, önkárosítások, fekete-fehér látásmód kísérik, az érzelmi viszonyulások egyik pillanatról a másikra válhatnak át szeretetről gyűlöletre és fordítva. ↑
3. Bolyó Károly (1865): *Miként lehetne hazánk szegény sorsú elmebetegeit jutányosan s gyógyápolási szempontból célszerűen elhelyezni.* Orvosi Hetilap 1865; 5: p. 66–68. ↑
4. Hollós István (1990 [1927]): *Búcsúm a Sárga Háztól.* Cserépfalvi kiadó, p. 125. ↑
5. p. 126. ↑